

OYUNLARIN TƏLİM-TƏRBIYƏ PROSESİNDƏKİ ROLU

V.A. Ramazanov

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
Bədən Tərbiyəsi və İdmanın Nəzəriyyəsi və Metodikası Kafedrası
vasif.ramazanov@sport.edu.az

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 1 noyabr 2020

Dərc olunub: 5 dekabr 2020

© 2020 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya: Məqalədə orta ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyənin müasir tədrisinin xüsusiyyətləri, məqsədləri və əhəmiyyəti barədə danışılır, eləcə də təşkilinin təhlili aparılır.

Açar sözlər: *fiziki təlim, fiziki tərbiyə, fiziki hərəkətlər, fiziki inkişaf, hərəkəti aktivlik.*

Yeniyyət və gənclərin təlim-tərbiyəsinin, yüksək mənəvi və fiziki keyfiyyətlərinin formalaşmasının vacib vasitələrindən danışdıqda, idman oyunlarını qeyd etmək yerinə düşər. Gənc nəslin layiqli vətəndaş kimi formalaşması, mənəvi və fiziki cəhətdən hərtərəfli inkişaf etməsi və şəxsiyyət kimi kamilləşməsi, cəmiyyətin qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir.

Oyunlar uşaqların həyatına dərin nüfuz edir və haqlı olaraq həmin yaş dövrlərini çox vaxt “oyun dövrü” də adlandırırlar. Görkəmli pedaqoq Makarenko deyirdi: - “Gələcəyin yaradıcı insanı oyunda tərbiyə olunur” [1].

Hər gün həyətlərdə oynayan minlərlə uşaqlarla rastlaşırıq. Oyunlar, müxtəlif hərəkətlər və ən əsası açıq hava, onların fiziki cəhətdən inkişaf etməsinə güclü təkan verir. Bu oyunlarda onlar özlərinə dost qazanır, yaxşını pisdən ayırmağı öyrənir, gələcək həyatlarının xeyallarını qururlar. Ümumiyyətlə isə oyunlar uşaqların həyat yoludur və onlarda dərkətmə, qavrama, yadda saxlama, nəticə çıxarma, qərar qəbul etmə, təhlil etmə kimi mühüm keyfiyyətləri tərbiyə edir. Oyunlar uşaqlara, həm də iradəlilik, mətnlik, cəsarət, vətənpərvərlik, kollektivçilik və s. keyfiyyətləri aşılayır.

Oyunların əksəriyyəti komandalı olduğu üçün uşaqlarda bir sıra müsbət keyfiyyətlərin inkişafına səbəb olur. Uşaqlar oyun zamanı

bir-birini müdafiə edir, bir-birinin səhvini düzəldir, kömək və hörmət edirlər.

Oyunlar adətən gərgin mübarizə şəraitində gedir. Uşaqlar qovur, qaçır, tullanır, hoppadır, sürünür, axtarır. Bu zaman onlarda diqqət, qavrama, eşitmə, görmə, cəldlik, çeviklik, dözümlülük, qətiyyət, mətanət kimi keyfiyyətlər inkişaf edir və təkmilləşir. Bu da uşaqlarda müsbət xarakterin formalaşmasına səbəb olur. Həmin iradi keyfiyyətlər uşaqlara hər zaman, gələcək yarışlarda və təhsildə, əməkdə və hərbi xidmətdə lazım olur. Oyunlar uşaqlarda Vətənə, xalqa, orduya məhəbbət hissləri aşılayır. Bundan əlavə, hərbi xarakterli oyunlar uşaqlarda özünə inamı artırır, onları ibtidai hərbi bilik, bacarıq və vərdislərlə silahlandırır, gələcək döyüşçü kimi formalaşdırır.

Makarenko yazırdı: -“Həyətlərə gedin, orada uşaqlarla məşğul olun. Yadda saxlayın ki, tərbiyə prosesi torpağın hər kvadrat metrində gedir. Uşaqlar öz asudə vaxtlarını ailələrdə və həyətlərdə keçirir” [1].

Yeniyyətlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında təlim-tərbiyə prosesi zamanı istifadə olunan vasitələri, mütəhərrik oyunları və idman oyunlarını xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır.

Mütəhərrik oyunlar uşaqların fiziki tərbiyəsinin tərkib hissəsi olub, onların sağlamlığını möhkəmləndirir. Mütəhərrik oyunlarla məşğul olmaq orqanizmin düzgün inkişafına kömək edir, qamətin formalaşmasına zəmin yaradır. Bundan əlavə, mütəhərrik oyunlar sümükbağ aparatını möhkəmləndirir, əzələləri çevikləşdirir, oynaqların mütəhərrikliyini artırır, ciyərlərin həyat tutumunu artırır, ürəyin fəaliyyətini yüksəldir. Bu oyunlar qan dövranını fəallaşdırır, sinir sistemini tənzim edir, maddələr mübadiləsini yaxşılaşdırır, normal yuxunu, asudə vaxtın səmərəli keçməsinə təmin edir. Mütəhərrik oyunların fiziki tərbiyə fənninin tərkib hissəsi kimi əhəmiyyəti böyükdür.

Oyunlar uşaqların həyatı yoludur və onlarda dərkətmə, qavrama, yadda saxlama, nəticə çıxarma, qərar qəbulətmə, təhlil etmə kimi mühüm keyfiyyətləri tərbiyə edir. Oyunlar uşaqlara, həm də iradəlilik, mətnlik, cəsarət, vətənpərvərlik, kollektivçilik və s. keyfiyyətləri aşılayır [2].

Makarenko vaxtilə oyuna yüksək qiymət verərək yazmışdır ki, yaşlı adamın həyatında iş, fəaliyyət, qulluq nə kimi əhəmiyyətə malikdirsə, uşağın da həyatında oyun o qədər vacib və əhəmiyyətlidir [3].

Oyunların əksəriyyəti komandalı olduğu üçün uşaqlarda bir sıra müsbət keyfiyyətlərin inkişafına səbəb olur. Uşaqlar oyun zamanı bir-birini müdafiə edir, biri birinin səhvini düzəldir, kömək və hörmət edirlər.

Oyunlar adətən gərgin mübarizə şəraitində gedir. Uşaqlar qovur, qaçır, tullanır, hoppanı, sürünür, axtarır. Bu zaman onlarda diqqət, qavrama, eşitmə, görmə, cəldlik, çeviklik, dözümlülük, qətiyyət, mətanət kimi keyfiyyətlər inkişaf edir və təkmilləşir. Bu da uşaqlarda müsbət xarakterin formalaşmasına səbəb olur. Həmin iradi keyfiyyətlər uşaqlara hər zaman, gələcək yarışlarda və təhsildə, əməkdə və hərbi xidmətdə lazım olur. Oyunlar uşaqlarda Vətənə, xalqa, orduya məhəbbət hissləri aşılayır. Eyni zamanda onları şəhidlik zirvəsinə və torpaqlarımızın bütövlüyü, bölünməzliyi uğrunda gedən mübarizəyə səsləyir, işğal olunmuş kənd, şəhər və rayonlarımızın düşmən tapdağından azad olmasına ruhlandırır. Bundan əlavə, hərbi xarakterli oyunlar uşaqlarda özünə inamı artırır, onları ibtidai hərbi bilik, bacarıq və vərdişlərlə silahlandırır, gələcək döyüşçü kimi formalaşdırır.

İdman oyunlarına basketbol, voleybol, futbol, mini-futbol, həndbol və s. göstərmək olar. Məktəblilər bu oyunlarda iştirak etməklə hərəkət qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, həm də təcrübə toplayır. Bu oyunlar bəzən də mütəhərrik oyunların ən mürəkkəb pilləsi hesab olunur. Lakin idman oyunları bir çox məziyyətlərinə görə əsas və elementar mütəhərrik oyunlardan, fərdi, əyləncəli, aktiv istirahət məqsədilə təşkil olunub keçirilən oyunlardan əsaslı surətdə fərqlənir. Fərqli tərəflərdən ən əsası isə, onun təşkili və keçirilməsi üçün vacib qaydaların olmasıdır. İdman oyunlarının

təşkili və keçirilməsi üzrə yarış qaydalarına ciddi əməl olunması, oyunların səmərəli təşkilinə, nəticələrin düzgün qiymətləndirilməsinə imkan verir, iştirakçıların davranışlarına, həmçinin sanitariya-gigiyenik mədəniyyətlərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir [2].

Makarenko oyunun, böyüklərin işi kimi hədəflərlə birbaşa əlaqəli olmadığını, lakin dolayı yolla uşaqların gələcək iş həyatı üçün zəruri olan fiziki və psixoloji vərdişlərə yiyələnməsinə təsir göstərdiyini qeyd edirdi. O, bildirirdi: “Uşaq oyunda özünü necə göstərsə, gələcək iş həyatında da özünü elə göstərəcək”.

Qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda dünya 4-cü sənaye inqilabı dövründə yaşayır. İKT-nın sürətli inkişafı gənc nəslin passiv həyat tərzi sürməsinə səbəb olur. Onların daha çox virtual aləmdə vaxt keçidirdiklərinin, ifrat dərəcədə aqressiv və ya laqeyd olduqlarının şahidi oluruq. Bu da təbii olaraq gənc nəslin təlim-tərbiyəsində, fiziki və mənəvi inkişafında özünü biruzə verir. Mühəribə vəziyyətində olan ölkəmizdə gənclərin hərtərəfli inkişafı qarşımızda duran ən vacib və məsuliyyətli vəzifədir.

Sumqayıt Şəhər İnternat tipli Gimnaziya-da 2018-ci ildə təşkil olunan və həyata keçirilən pedaqoji eksperimentə nəzər salsaq, bu sahədə alınan müsbət nəticələri görə bilərik. Bu eksperimentdə 5 və 8-ci sinif şagirdləri iştirak etmişlər. Eksperimentin əvvəlində fiziki tərbiyə fənni üzrə şagirdlərin diaqnostik göstəriciləri araşdırılaraq təhlil edilmişdir. Təhlilə əsasən 5^a və 8^a sinifləri nəzarət, 5^b və 8^b sinifləri eksperiment qrupu olaraq təyin olunmuşdu (cədvəl 1). [4]

Cədvəl 1. Siniflər üzrə orta fiziki göstəricilər

Siniflər	Cinsi	Boy (kq)	Çəki (sm)
Nəzarət 5 ^a	Qızlar	129,7	28,2
	Oğlanlar	135,42	34,33
Eksperiment 5 ^b	Qızlar	129,86	27,71
	Oğlanlar	135,79	34,71
Nəzarət	Qızlar	152,9	45,75

8 ^a	Oğlanlar	151,96	45,91
Eksperiment	Qızlar	151,5	43,6
8 ^b	Oğlanlar	150,93	46,6

Dərslər əsasən, mütəhərrik və idman oyunlarından istifadə olunaraq qurulurdu. Bu oyunlara şən startlar, basketbol, həndbol, mini-futbol və s. daxil idi. Proqrama uyğun olaraq şagirdlərin hərəki qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsini diqqətdə saxlayaraq eksperimenti həyata keçirdik. Dərslər yaş səviyyəsinə uyğun olaraq təşkil olundu. Hər yeni dərstdə qaydaları dəyişməklə, şagirdlərin bilik və bacarıqlarını artırmaqla yanaşı, onların hərəki qabiliyyət və vərdişlərini inkişaf etdirmək nəzərdə tutulurdu. İllik plana uyğun olaraq, summativ qiymətləndirmələr həyata keçirilirdi. Summativ qiymətləndirmələr arası dövrlərdə planda nəzərdə tutulan qabiliyyətlərin inkişafını nəzərə alınaraq, dərslər müxtəlif istiqamətdə qurulur, əsasən oyun və yarış metodundan istifadə edilirdi. Oyunlar 5-ci sinifdə sadə, 8-ci sinifdə isə daha mürəkkəb qaydalarla təşkil edildi. İlk dərslər sadə, hər növbəti dərslər isə daha mürəkkəb şəkildə təşkil olunurdu. Bütün oyunları təşkil edərkən, əvvəlcə şagirdlərə qaydalar, sonra isə topla rəftar etmək, cərimə zərbələrini vurmaq və s. texnikalar öyrədilirdi. Oyuna başlamazdan əvvəl cərimə qaydalarını yerinə yetirmək üzrə müsabiqələr təşkil edilir, daha dəqiq olan komanda üzvləri qeyd olunurdu.

Eksperimentin əvvəlində və sonunda alınan nəticələr çox maraqlı idi. Alınan nəticələrin təhlilini apardıq. Təhlilə əsasən həm eksperiment qruplarında, həm də nəzarət qruplarında müsbət dəyişikliklərin olduğu aşkar edildi. Eksperimentin gedişində perspektiv (illik) plana uyğun olaraq, keçirilmiş summativ qiymətləndirmə (KSQ və BSQ) nəticələrini də qeydə aldıq (cədvəl 2).

Cədvəl 2. Siniflər üzrə summativ qiymətləndirmə nəticələrinin orta qiymətləri

Qrup-lar	KSQ 1	KSQ 2	KSQ 3	BSQ	I Yarımil
5 ^b	4,29	4,45	4,55	4,57	4,62
5 ^a	4,41	4,45	4,5	4,55	4,55
8 ^b	4,44	4,56	4,6	4,68	4,68
8 ^a	4,48	4,56	4,59	4,63	4,63

Eksperimentin sonunda summativ qiymətləndirmə nəticələrinin (KSQ və BSQ) və yarımil üzrə qiymətlərin təhlili maraqlı məqamları aşkar etdi. Nəticələrə diqqət yetirdikdə aydın oldu ki, həm eksperiment, həm də nəzarət qruplarında yüksəliş var. Eksperiment dövründə eksperimental qruplarda dərslərin fərqli tədris olunması şagirdlərin müsbət mənada motivasiyasına səbəb olurdu. Bununla yanaşı fəal şagirdlərin həvəsləndirilməsi, sıra önündə təqdir olunması onların göstəricilərinin yaxşılaşmasını sürətləndirirdi.

Cədvəl 3-dən də görüldüyü kimi hər bir qrupda, həm eksperimental, həm də nəzarət qruplarında artım var. Eksperimentin əvvəlində eksperimental qruplarda orta göstəricilər nəzarət qruplarından cüzi geri qaldığı halda, eksperimentin sonunda bu göstəricilər müəyyən qədər yaxşılaşmışdır. Hətta eksperimental qrupların orta göstəriciləri nəzarət qrupunun göstəricilərindən bir qədər yüksək olmuşdur.

Kiçik summativ qiymətləri ilə 1-ci yarımilin qiymətlərini analiz etdikdə məlum oldu ki, eksperimental qruplar olan 5^b və 8^b siniflərində qiymət artımı müvafiq olaraq 6,6 % və 4,8 % olduğu halda, nəzarət qrupları olan 5^a və 8^a siniflərində isə qiymət artımı 2,8 % və 3 % olmuşdur.

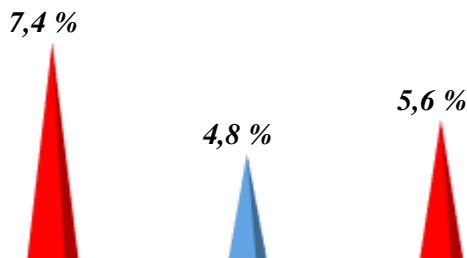
Eksperimentin gedişində müəllimlər tərəfindən meyarlar əsasında, qruplarla müxtəlif vaxtlarda sorğular keçirilmişdi. Sorğu vərəqlərinin nəticələri təhlil edilərkən qrupların orta göstəricilərinin yüksəldiyi məlum oldu (cədvəl 3).

Cədvəl 3.

Meyarlar üzrə siniflərin orta qiymətləri

Meyarlar	5 ^b		5 ^a		8 ^b		8 ^a	
	əvvəl	sonra	əvvəl	Sonra	əvvəl	sonra	əvvəl	Sonra
<i>Dərslərə münasibət</i>	3,76	4,21	3,99	4,18	3,94	4,03	3,67	3,86
<i>Kollektivə münasibət</i>	3,86	4,37	3,91	4,23	3,75	4,19	3,74	4,07
<i>İdmana münasibət</i>	3,94	4,39	3,83	4,28	3,78	4,13	3,76	4,1
<i>Vətənə məhəbbət</i>	4,31	4,43	4,27	4,41	3,8	4,18	3,79	4,13
<i>İctimai fəallıq</i>	3,95	4,23	4	4,12	3,59	3,77	3,69	3,89
<i>Özünəinam</i>	3,92	4,37	3,92	4,14	3,78	4,02	3,86	4,09
<i>Orta qiymətlər</i>	3,96	4,33	3,99	4,23	3,77	4,05	3,86	4,02

Cədvəldən göründüyü kimi, eksperimentin əvvəlində nəzarət qruplarının, sonunda isə eksperiment qruplarının qiymətləri yüksəkdir. Eksperimentin əvvəlində alınan qiymətlərlə sonunda alınan qiymətləri müqayisə etdikdə görürük ki, 5^b sinfində artım 7,4% olduğu halda, 5^a sinfində bu artım 4,8%-dir. 8^b sinfində artım 5,6% olduğu halda, 8^a sinfində artım 3,2% təşkil edir (şəkil 1).

Şəkil 1.

Meyarlar əsasında qiymətləndirmənin orta göstəricilərinin faizlə artımı

Eksperimentin nəticələri göstərdi ki, yeniyetmələrin fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam böyüməsində oyunların böyük rolu vardır. Oyunlar yeniyetmələrin vətəndaş kimi formalaşmasında, fiziki və əqli cəhətdən sağlam şəxsiyyət kimi yetişməsində ən təsirli vasitələrdən biridir.

Təkliflər

1. Məktəbəqədər təhsil müəssisələri və ibtidai təhsil pilləsi daxil olmaqla, bütün təhsil pillələrində fiziki tərbiyə dərsləri fiziki tərbiyə müəllimləri tərəfindən tədris olunsun;

2. Yeniyetmələrin həftəlik fiziki məşğulluğunun 10-12 saat olmasını nəzərə alaraq, Fiziki tərbiyə dərsləri həftədə 4 saata çatdırılsın;
3. Tənəffüslərin artırılması və bu zaman məktəblilər üçün açıq havada idmanla və ya müxtəlif fiziki hərəkətlərlə sərbəst məşğul olmaq şəraiti yaradılsın;
4. Sağlam həyat tərzinin, bədən tərbiyəsi və idmanın geniş və fəal şəkildə təbliğ olunması, zərərli vərdişlərin tərk edilməsi üçün müxtəlif maarifləndirici tədbirlər təşkil olunsun;
5. Məktəb daxilində şagirdlər üçün məktəbdənkənar idman bölmələri yaradılsın;
6. Dünya praktikasında olduğu kimi, məktəblərin müxtəlif şirkət, təşkilatlar və cəmiyyətlər tərəfindən hamiliyə götürülməsi, onlar tərəfindən idman geyimləri və avadanlıqları ilə təhcizi və vaxtaşırı bərpa təşkil olunsun.

Yuxarıda qeyd olunan fəaliyyətlər gənc nəslin gələcəkdə sağlam, vətənpərvər, yaradıcı, düşünən, layiqli vətəndaş və şəxsiyyət kimi formalaşmasına səbəb olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə., Həsənov A. *Pedaqogika*. Dərslilik. Nasir. Bakı-2007. 496 səh.
2. Quliyev B. *Mütəhərrik və əyləncəli oyunlar*. Bakı-ADPU nəş. 2011. 426 səh.
3. Rzayeva Z., Cəfərov Q. *Bədən tərbiyəsi*

- nəzəriyyəsi və metodikası. Dərslik. Bakı-2004. 291 səh.*
4. **Ramazanov V.A.** *İnternat məktəblərdə təhsil alan şagirdlərdə vətəndaş mövqeyinin*

formalaşmasında fiziki tərbiyənin rolunun tədqiqi. Magistr dissertasiyası. Bakı 2018. s.47.

РОЛЬ ИГР В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

В.А. Рамазанов

*Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
Кафедра теории образования и методики физического воспитания,*

Аннотация: В статье рассматриваются особенности, цели и значения современного обучения, а также проводится анализ организации физического воспитания в среднем общеобразовательных школах.

Ключевые слова: *физическая культура, физическое воспитание, физическая подготовка, физическое развитие, двигательная активность.*

“THE ROLE OF THE GAME IN THE EDUCATIONAL PROCESS”

V.A. Ramazanov

*Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
Department of Theory of Education and Methods of Physical Education*

Annotation: The article examines the features, goals and significance of modern physical education in boarding schools, and also analyses the organization of physical education.

Keywords: *physical culture, physical education, physical fitness, physical development, motor activity.*